

PIRMIE LATVIEŠU JURIDISKIE IZDEVUMI – TIESISKĀS PAŠAPZIŅAS UN JURIDISKĀS KULTŪRAS VEICINĀTĀJI

THE FIRST LATVIAN LEGAL PERIODICALS – PROMOTERS OF JUDICIAL CONFIDENCE AND LEGAL CULTURE

Dina Gailīte, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

In the second half of 19th century, Latvians experienced a significant economic and cultural growth. They engaged in legal transactions (purchased land from manors, commenced sales and craft in the towns, etc.). Dozens of Latvians after graduating the higher schools became solicitors and for the first time offered proficient legal advice in Latvian. Other significant processes also took place in Latvian juridical life: the first extensive publications about legal issues in Latvian language, the first translations of laws, formation of the legal terminology basis in Latvian. In all these processes, a great role was played by the first Latvian legal newspapers – “Tiesu Vēstnesis” published by the lawyer – autodidact Māteru Juris, and later his job in publishing was continued by lawyers Edvards Skujenieks (“Tiesu kalendārs”) and Fricis Kārkluvāls (“Baltijas tiesu kalendārs”), promoting judicial confidence and evolvement of legal culture.

Atslēgvārdi: juridiskā kultūra, juridiskie preses izdevumi

Keywords: legal culture, legal periodicals

1. Latviešu juridiskā kultūra 19. gadsimta otrajā pusē

Simtgadi starp Kurzemes un Vidzemes zemnieku brīvībai un brīdi, kad latvieši dibināja savu valsti, mēdz dēvēt arī par valsts uvertīru, jo valsts dibinātājs latvietis nebija “pēkšņi nokritis no debesīm vai izniris no jūras dzelmes”,¹ latviešu tauta veica ievērojamu attīstības ceļu. 19. gadsimta norises, īpaši Vidzemē un Kurzemē, ir svarīgas arī latviešu juridiskās kultūras² attīstībā: šajā periodā gandrīz pilnībā zemnieku kārtai piederīgie latvieši tiesiskā ziņā no “objektiem” kļuva par

¹ Bērziņš M. Sejas izteiksme. Grām.: Portrets Latvijā. 20. gadsimts. Sejas izteiksme. Sast. G. Gerharde-Upeniece. Rīga: Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, 2018, 15. lpp.

² Plašāk sk.: Osipova S. Latviešu juridiskā kultūra un tiesiskā apziņa. Grām.: Latvija un latvieši. III sēj. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 151.–178. lpp.

“subjektiem”³ un, iesaistoties saimnieciskajā un sabiedriskajā aprītē, sastapās ar nepieciešamību un iespēju aizstāvēt savas tiesības, un tas veicināja arī juridiskās kultūras izaugsmi.

- 1) 60. gados beidzot masveidīga kļuva māju iepirkšana “par dzimtu”,⁴ zemniekiem tā bija pirmā saskare ar nekustamā īpašuma darījumiem, turklāt šī pieredze nebija vienkārša (līgumus – bieži vācu valodā – sagatavoja muižas īpašnieks, minimāli izglītotajam zemniekam nebija iespēju izlasīt līgumu un likumus latviski utt.).
- 2) 1866. gada pašvaldību reforma pagastu pārvaldi un tiesas spriešanu zemnieku lietās pirmajā instance Vidzemē un Kurzemē nodeva pašu zemnieku pārziņā.⁵
- 3) Turīgākie latvieši sāka skolot bērnus universitātēs – no vairāk nekā 1200 latviešu studentiem 19. gadsimta otrajā pusē jurista diplomu ieguva vairāk nekā simts.⁶ Daudzi pievērsās sabiedriskajai darbībai vai žurnālistikai, tomēr vairāki desmiti uzsāka praksi un kļuva par advokātiem,⁷ tādējādi pirmo reizi bija pieejama kvalificēta juridiskā palīdzība latviešu valodā.
- 4) Radās sistemātiska latviešu juridiskā terminoloģija:⁸ 70. un 80. gados izdoti pirmie plašākie likumu tulkojumi un komentāri latviešu valodā. Kā pirmais jāmin autodidakts Māteru Juris, starp kura tulkojumiem nozīmīgākais ir gandrīz 1000 lappušu biezā “Vidzemes un Kurzemes privāttiesību likumu grāmata” (1885)⁹ (Bunges 1864. gada Baltijas Civillikuma izvilki ar tulkotāja komentāriem). Viņa izveidotā civiltiesību terminoloģija daļēji joprojām atrodama Civillikumā.¹⁰ Otrs bija Pēterburgas Universitātes absolvents Andrejs Stērste, kura tulkojumā 1889. gadā iznāca Aleksandra II “Tiesu ustavi” (1883).¹¹
- 5) Informācija par tiesību jautājumiem kļuva pieejama plašai latviešu sabiedrībai, pateicoties uzplaukušajai presei. Juridisko tematu atspoguļojumu ietekmēja arī fakts, ka lielāko daļu ietekmīgo latviešu laikrakstu vadīja vai tiem rakstīja universtātes beiguši juristi.¹²
- 6) Radās latviešu juridiskā periodika: laikraksts un divi kalendāri.

³ Lazdiņš J. Dzimtībušanas atcelšana, pagasta sabiedrības organizācija un nacionāli valstiskas domāšanas pirmsākumi. Grām.: Latvija un latvieši. II sēj. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 180.–181. lpp.

⁴ Latvju enciklopēdija. II sēj. Red. A. Švābe. Stokholma: Tris Zvaigznes, 1953–1955, 1593. lpp.

⁵ Lazdiņš J. 2013, 188.–192. lpp.

⁶ Zile Z. Z. Origin and Development of the Latvian Legal Profession: The Century before Independence. *Journal of Baltic Studies*, Spring 1989, XX (1), p. 7.

⁷ Par pirmo latviešu izcelsmes advokātu tiek uzskatīts Tartu Universitātes absolvents Jānis Getlers (1828–1893), kurš praktizējis Kurzemē, taču pārvācojies. Par pirmo “latviešu advokātu” dēvē Pēterburgā un Maskavā studējušo Fridrihu Veinbergu (1844–1924), kurš savu praksi atvēra Rīgā. Viņam sekoja laikabiedri advokāti Jānis Einbergs, Krišjānis Kalniņš, Jānis Zaķītis, Fridrihs Grosvalds, Jānis Klāviņš u. c. Plašāk sk.: Zile Z. Z. 1989, pp. 10–16.

⁸ Par latviešu juridisko valodu sk.: Birziņa L. Latviešu juridiskās terminoloģijas attīstība XIX–XX gs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1991; Štekerhofa S. Juridiskās terminoloģijas attīstība 19. un 20. gadsimtā: nozīmīgākās personības un publikācijas. Grām.: Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija. Terminrade Latvijā senāk un tagad. Rīga: Zinātne: 2016.

⁹ Vidzemes un Kurzemes Privāttiesību Likumu grāmata. Sistemātiski sastādīta no G. Matera. Liepāja: G. L. Zimmermann, 1885, 885 [50] lpp.

¹⁰ Plašāk sk.: Švābe A. Civillikumi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr. 4, 863.–873. lpp.; Apsitis H. Māteru Juris kā tiesībnieks. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr. 2, 229. lpp.

¹¹ Stērste E. Stērstu Andreja dzīve un darbs. Grām.: Stērstu Andreja Kopoti raksti. Rīga: Zemnieku domas, 1933, 19.–20. lpp.

¹² Zile Z. Z. 1989, pp. 11–29.

2. Pirmie latviešu juridiskie preses izdevumi un to veidotāji

19. gadsimta otrā puse bija latviešu grāmatniecības un preses strauja uzplaukuma laiks, ko noteica gan pieprasījums (augsta lasītprasme, pirktpēja un jaunlatviešu veicinātais “nacionālās sajūsmas vilnis”), gan aizvien biežākais latviešu inteliģences slānis, kas darbojās preses nozarē.¹³ 90. gados latviešu presē parādījās arī vairāki “arodnieciskie” (zemkopības, biškopības, jūrniecības, baznīcas, mākslas, mūzikas) preses izdevumi, jo “tautas dzīve bija izgājusi no šaurās patriarhālās dzīves guļtnes, visur veidojās darbs, kas prasīja domu, zināšanas, speciālas intereses un lietpratējus līdzstrādniekus”.¹⁴

Tāpat jāņem vērā plašāks konteksts – juridisko izdevumu vēsture citās kultūrās. Juridiskās preses sākotne meklējama vācvalodīgajā telpā 18. gadsimtā, bet citās Eiropas valstīs – 19. gadsimta sākumā.¹⁵ Arī Krievijas impērijas Baltijas guberņās šajā laikā jau iznāca juridiskā prese – četri Tērbatas Universitātes profesoru izdevumi vācu valodā, kas atspoguļoja galvenokārt Baltijas vietējo tiesību jautājumus.¹⁶ Arī citur impērijā pirmie juridiskie izdevumi sāka iznākt 19. gadsimta sākumā.¹⁷

Latviešu juridiskās periodikas sākums 19. gadsimta nogalē bija cieši saistīts ar minētajiem latviešu juridiskās kultūras attīstības procesiem, bez kuriem nebūtu bijis nedz iespējas, nedz vajadzības šādus izdevumus radīt. Vienlaikus jāsecina, ka par tik agrīnu juridisko preses izdevumu rašanos jāpateicas konkrētām personībām – šo izdevumu veidotājiem.

2.1. Māteru Juris un “Tiesu Vēstnesis” (1880–1884)

Autodidakts Māteru Juris ar savu “jurista praksi” bija ārkārtīgi populārs tautā,¹⁸ taču vienlaikus asi konfliktēja ar citiem atmodas darbiniekiem, tai skaitā Rīgas Latviešu biedrības vadītājiem,¹⁹ un darbojās kā konservatīvs labā spārna opozicionārs latviešu tautiskās kustības pamatvirzienam. Viņš sludināja oriģinālu ideju par nepieciešamību veidot latviešiem savu aristokrātiju uz lauku gruntniecības pamatiem, vienlaikus bija arī Krievijas impērijas varas atbalsītājs un pat pieprasīja Latvijā ieviest zemstes pēc Krievijas parauga.²⁰ Māteru sauc par pirmo latviešu juristu,²¹ kaut arī plašās juridiskās zināšanas viņš bija guvis tikai pašmācības ceļā – strādādams par pagasta rakstvedi, vēlāk par Kurzemes guberņas tipogrāfijas pārvaldnieku un tulku, kā arī darbodamies žurnālistikā un pats izdodams laikrakstus. Māteru Juris bija slavens ar savām juridiskajām konsultācijām (pateicīgie

¹³ Plašāk sk.: Līgotņu Jēkabs. Žurnālistika un publicistika 19. gadusimtenā beigās. Grām.: Latviešu literatūras vēsture. III sēj. Red. L. Bērziņš. Rīga: Literatūra, 1935, 99.–128. lpp.

¹⁴ Ibid., 128. lpp.

¹⁵ Plašāk sk.: Stolleis M. Juristische Zeitschriften – die neuen Medien des 18.–20. Jahrhunderts. In: Juristische Zeitschriften in Europa. Hrg. M. Stolleis, Th. Simon. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2006, S. VII–XIV.

¹⁶ Luts M. Die juristischen Zeitschriften der baltischen Ostseeprovinzen Russlands im 19. Jh. In: Juristische Zeitschriften in Europa. Hrg. M. Stolleis, Th. Simon. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2006, S. 67–116.

¹⁷ Gnitsevich K., Kartsov A., Rudovkas A. Juristische Zeitschriften in Russland im 19. Jahrhundert. Juridica International, 2010, XVII, S. 45–51.

¹⁸ Sk., piemēram, Māteru Jura aprakstus Augusta Deglava romānā “Rīga”.

¹⁹ Sk. Māteru Jura satīrisko romānu “Sadzīves viņos”, kur viņš kariķē savus oponentus.

²⁰ Švābe A. Latvijas vēsture 1800–1914. 2. izd. Upsala: Daugava, 1962, 510.–511. lpp.

²¹ Sk.: Unams Ž. Avižniecības nodibināšanās un tautiskā laikmeta avižniecība. Grām.: Latviešu literatūras vēsture. II sēj. Red. L. Bērziņš. Rīga: Literatūra, 1935, 150. lpp.; Apsītis H. 1935, 225.–229. lpp.

zemnieki ātri savāca naudu iespaidīgam granīta piemineklim Jelgavas kapos, kur apglabāts pāragri mirušais Māters).²²

Mātera nedēļas laikraksts "Tiesu Vēstnesis" (turpmāk – "TV") izdevēja finanšiālo grūtību dēļ iznāca neregulāri un ar lieliem pārtraukumiem no 1880. līdz 1884. gadam un bija pirmais latviešu juridiskais preses izdevums. Tā mērķis bija saprotamā valodā iepazīstināt ar likumiem, kā arī mācīt aizstāvēt savas tiesības dažādos darījumos, tiesās u. c. Tobrīd latviešiem nebija "nekādas tiesiskās apziņas, ka viņu tiesības min kājām, jo likumus viņi nezina un nesaprot",²³ un latviešu zemnieks bija "savā tiesību neapzināšanā beztiesīgs", savukārt Mātera "TV" to audzināja par "pilntiesīgu pilsoni".²⁴

"TV" pirmajā laidienā 1880. gada 24. decembrī Māters norāda, ka "pēc īpašas tiesu avizes latviešos jau sen ir bijusi vēlēšanās [...]”, jo "Pa Kurzemi un Vidzemes latviešu daļu ir kādas 700 pagastu tiesas ar kādiem 2800 tiesnešiem, kādas 1200 pagastu valdes ar vismazak 4800 amata vīriem un kādi 9000 pagastu vietnieki. Visām šīm iestādēm un viņu locekļiem savās amata darīšanās jābūt pastāvīgiem un viņi par saviem darbiem un spriedumiem ir atbildīgi, bet tie avoti, iz kuriem viņi priekš tik daudzkārtīgiem un atbildīgiem amata darbiem varētu smelties, jele visu vajadzīgākās ziņas un padomus, ir tik nepilnīgi, ka tīri jābrīnās, kā mūsu tiesnešiem un pagastu vadoņiem vēl bijis iespējams, savus pienākumus tik tālu godam izpildīt".²⁵ Māters cer, ka laikraksts varētu kļūt par "pagastu tiesu un valdes orgānu", kurš nāktu "zemnieku kārtai par labu" un kura laidienus sakrājot abonentiem veidotos "likumu un tiesas rakstu krājums, kas pagastu iestādēs un dienīškā dzīvē būs lēti derīgs". Divi iecerētie laikraksta darba virzieni: tulkot latviski un izskaidrot pagastu valdēs un tiesās nepieciešamos likumus, kā arī informēt lasītājus par gaidāmo tiesu reformu un jauno tiesāšanās kārtību. Bija paredzēts izveidot vairākas satura sadaļas: 1) likumi, valdības pavēles un tiesu spriedumi, 2) pārspriedumi un izskaidrojumi par likumiem, tiesu un pašvaldības lietām, 3) ievērojamas prāvas un tiesu ziņojumi. Tāpat Māters lasītājiem sola arī "nejuridisku" saturu – iekšzemes un ārvalstu ziņas, sludinājumus, literāro pielikumu u. c.

Aplūkojot "TV" iznākušos laidienus,²⁶ jāsecina, ka Māteram izdevies pārspēt nosprausto mērķi, jo tematu loks ir daudz plašāks, nekā sākumā solīts. Juridiska satura raksti aptver informāciju par pagastu pašvaldību un tiesām, par gaidāmo tiesu reformu, par zemnieku māju izpirkšanu un izrentēšanu, par līgumu slēgšanu (tai skaitā par latviešu valodas lietošanu māju pirkuma un nomas līgumos), par aizdevumu līgumu un testamentu sastādīšanu, par tiesībām dibināt biedrības utt.

²² Plašāk sk. Līgotņu Jēkaba veidoto Māteru Jura dzīvesgājuma apskatu: Māteru Jura Kopoti raksti Līgotņu Jēkaba sakopojumā un redakcijā. I sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1924, 2.–228. lpp.

²³ Unams Ž. 1935, 150.–151. lpp.

²⁴ Māteru Jura Kopoti raksti Līgotņu Jēkaba sakopojumā un redakcijā. I sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1924, 82. lpp.

²⁵ Māters J. Kādēļ "Tiesu Vēstnesis" iznāk. Tiesu Vēstnesis, 24.12.1880., Nr. 1, 1. lpp.

²⁶ "Tiesu Vēstnesis" iznāk 28 reizes 1881. gada pirmajā pusē, bet pēc tam izdošana apstājas, jo Māters bēguļo no kreditoriem un visbeidzot nonāk parādu cietumā Jelgavā, kur pavada vairāk nekā gadu (šai laikā iztulko latviski Baltijas Civillikumam un pelnās ar juridiskām konsultācijām). 1882. gadā viņš izdod vienu laikraksta numuru (12. jūlijā) – lai nepazaudētu avizes izdošanas koncesiju. Laikraksts atsāk iznākt 1883. gadā (viens laidienis jūlijā, vairāki laidieni gada nogalē) un turpina iznākt līdz 1884. gada maijam. "Tiesu Vēstnesis" publicēti galvenokārt paša Mātera raksti, bet redakcijā strādājuši un rakstus iesūtījuši arī citi: zemkopību studējušais Jānis Bergs (vēlāk Latvijas Augstskolas profesors), literāts Jēkabs Dravnieks, Laubes Indriķis u. c.

“TV” pa daļām publicēti arī Mātera veiktie Baltijas Civillikuma tulkojumi, kas grāmatas formā iznāca tikai pēc viņa nāves. Interesanta ir “TV” sadaļa, kur Māters atbild uz lasītāju jautājumiem par tiesību piemērošanu, piemēram, par ūdenstilpju tauvas joslas (“tekas”) izlietošanas tiesībām, par pagasta tiesas pienākumu “bez kurnēšanas” izpildīt augstākas tiesas pavēli utt.

2.2. Edvards Skujenieks un “Tiesu kalendārs 1894. gadam”

Edvards Skujenieks (1855–1897), plašāk pazīstams ar pseidonīmu Vensku Edvarts, bija ieguvis akadēmisku juridisku izglītību, bet darbojās galvenokārt žurnālistikā un rakstniecībā (dzejā) un ar praktisko jurisprudenci bij saistīts ļoti maz.

Skujenieks²⁷ dzimis Zemgalē turīga lauksaimnieka ģimenē. No 1879. līdz 1884. gadam studējis tieslietas Pēterburgas Universitātē, bet pēc tam kā žurnālists rakstījis par tautsaimniecības, juridiskiem un politiskiem jautājumiem “Rotā”, “Baltijas Vēstnesī” un “Austrumā”, kā arī vācu laikrastos *Heimath* un *Düna Zeitung*. Darbojies Rīgas Latviešu biedrībā un tās Zinību komisijā. Iespējams, plašā dzīvesveida dēļ bijis spiests pieņemt darbu ierēdniecībā mazpilsētā – bijis Valkas apriņķa policijas priekšnieka jaunākais palīgs (ar darbavietu Smiltēnē), tur iemantodams personisku ienaidnieku – kādu krievu miertiesnesi, kura dēļ darbu zaudējis un piedzīvojis ilgstošu tiesas procesu, ko pārtraucis ar pašnāvību.²⁸ Laulībā ar teātra kritiķi Luīzi Alunāni Skujeniekam bija četri bērni, tai skaitā dzejniece un aktrise Biruta Skujeniece un viens no Latvijas valsts dibinātājiem Margērs Skujenieks.

Skujenika 1893. gadā sastādītais “Tiesu kalendārs 1894. gadam. Rokas grāmata amata vīriem un privātpersonām”²⁹ sākas ar priekšvārdu, kurā viņš atgādina par 1889. gada tiesu reformām (“mūsu Baltijas tiesu satversme un prāvas kārtība tika pamatīgi pārgrozītas, – uz vidus laiku uzskatiem pamatotās kārtības vietā pie mums ieveda Ķeizara Aleksandra II Tiesu Ustavus, kuri sastādīti pēc jaunlaiku uzskatiem un dibināti uz cilvēku mīlestības un vienlīdzīgas taisnības pamatiem”), kā arī norāda uz 1894. gada rudenī gaidāmajām pagastu vēlēšanām un to, ka jaunajām amatpersonām būs vajadzīga zināšanas “par savām tiesībām un pienākumiem”. Skujenieks definē darba virzienus: pirmkārt, izskaidrot 1889. gada tiesu reformas – lai “mūsu tautu pēc iespējas iepazīstinātu ar jaunajām tiesām un ar jaunās prāvas kārtības pamata likumiem”, otrkārt, “sagatavot amata vīriem, veikalniekiem un visiem tiem, kam ar tiesām un citām iestādēm kādas darīšanas, rokas grāmatu, kurā tie viegli un ātri varētu atrast padomu un pamācīšanu ikdienišķās vajadzībās”. Tāpat Skujenieks norāda, ka īpašu uzmanību ir veltījis zemnieku iestādēm (pagastu valdēm un tiesām), jo “Latviešu tautas lielākai daļai ir Zemnieku iestāžu pazīšana svarīgāka, nekā citu”, turklāt “tanīs viņi, ja vien pazīst vajadzīgos nosacījumus, var paši aizstāvēties”.³⁰

²⁷ Par E. Skujenika dzīvi sk.: Nekrologi. Baltijas Tiesu kalendārs 1898. gadam. Sast. F. Kārkluvāls. Apgādājis Skujenieku Jēkabs. [B. v.: b. i.], 39.–40. lpp.; Vensku Edvarta raksti. Vensku Edvarta biogrāfija un rakstu sakārtojums Līgotņu Jēkaba. Dzejas un stāsti. Rīgā: A. Gulbis, 1929, 7.–95. lpp.

²⁸ Skujeniekam tika pārmests, piemēram, tas, ka viņš nebija vajājis ebrejus un atlaidis divas ģimnāzistes no cietuma Ziemassvētku vakarā. Plašāk sk.: Vensku Edvarta raksti. Vensku Edvarta biogrāfija un rakstu sakārtojums Līgotņu Jēkaba. Dzejas un stāsti. Rīgā: A. Gulbis, 1929, 61.–92. lpp.

²⁹ Tiesu kalendārs 1894. gadam. Rokas grāmata amata vīriem un privātpersonām. Sast. Ed. Skujenieks. Rīgā: Pūcišu Ģederta (Eulenbergā) apgādībā, 1893.

³⁰ *Ibid.*, nenumurēta lpp.

“Tiesu kalendāru” veido Vispārīgā nodaļa un Tiesu nodaļa, kuras saturu var grupēt šādi: raksti par tiesu sistēmu un tiesāšanos (“Tiesas un instances”, “Apelācija un kasācija”, “Prāvas kārtība Miera Tiesās”, “Blaku sūdzības par Miertiesnešu rīkojumiem”, “Prāvas kārtība Miertiesnešu Sapulcēs”, “Pagasta Tiesas un Zemnieku Virstiesas” – ar vairākām apakšnodaļām, “Daži sodi par amata pārkāpumiem”); dažādu dokumentu paraugi krievu un latviešu valodā (pilnvara, parādzīme, nomas kontrakts u. c.); dažādi raksti par atsevišķiem jautājumiem (veksēļi, štempelnodokļi, amata atlīdzība pristaviem un notāriem, kancelejas nodevas u. c.), kā arī cita praktiskas ievirzes informācija (“Činu tabula Krievu valstī” utt.). Kalendāru noslēdz Rīgas advokātu saraksts, kurā atrodami arī vairāki latvieši.

2.3. Fricis Kārkluvāls un viņa “Baltijas Tiesu kalendārs” (1898–1903)

Advokāta Friča Kārkluvāla veidotais “Baltijas Tiesu kalendārs” (turpmāk – “BTK”) sāka iznākt 1898. gadā, un kalendāra izdošana turpinājās arī pēc tā idejas autora nāves.

F. Kārkluvāls (1876–1903) dzimis Dundagā mežsarga ģimenē, ar Vircavas barona Eduarda fon Hāna atbalstu mācījies Jurjevas (Tērbatas) Universitātē (1888–1898), bijis advokāts Rīgā, kā arī darbojies latviešu presē (“Dienas Lapa”, “Baltijas Vēstnesī”, “Austrumā”, “Latviešu Avīzēs”, “Vārdā”, “Zemkopī” u. c.) un rakstniecībā.³¹ Kultūras vēsturē Kārkluvāls plašāk zināms sakarā ar konservatīvajiem uzskatiem, kas atklājās viņa kā “Baltijas Vēstneša” līdzstrādnieka polemikā ar kreisi noskaņotajiem “Dienas Lapas” līdzstrādniekiem, viņu vidū arī Aspaziju.³²

Atšķirībā no Mātera un Skujenieka veikuma Kārkluvāla kalendārs ir pirmais mēģinājums latviešu valodā atspoguļot arī tiesību zinātnes, ne tikai prakses jautājumus (kaut gan kalendāra nosaukumā norādīts, ka tas ir “Vadonis amata vīriem un katram, kam ar tiesām darīšanas”). Jau kalendāra ievadvārdos Kārkluvāls runā par tiesību jēdzienu saturu un tiesību un tiesību zinātnes nozīmi: “[...] līdzīgi dzīvei, arī tiesību zinātne ir viena no vissarežģītākām, bagātākām un interesantākām zinātnēm. Bet tā arī ir nepieciešami vajadzīga zinātne, kura vismaz savā pamatā jāpiesavinās katram, kas grib dzīvēt uz priekšu tikt. Mēs visi taču cīnāmies pēc tiesībām. [...] mūsu tiesības, mūsu dārgākās mantas, kā: dzīvību, godu, brīvību un mūsu laicīgās mantas, apsargā valsts ar saviem likumiem. Bet viens no valsts pamata likumiem bez žēlastības nosaka, ka neviens nevar ar likumu nezināšanu aizbildināties. Kas tad nu aiz kūtrības negrib likumus mācīties, tam jābūt ar mieru, ka čaklākie tam viņa tiesības atņem.”³³ “Tā kā skolās likumus nemāca, tad nejuristam tie jāmacās no grāmatām un dzīves. [...] [tāpēc] ir taisns prasījums, ka katrai tautai iznāktu vismaz viens speciāls laikraksts, kas mūs iepazīstinātu ar visiem jaunievedumiem un likumu pārgrozījumiem. [...] jo attīstītāka tauta, jo kuplāka tai tiesību zinātnes literatūra.”³⁴

³¹ Par Kārkluvālu sk.: Fricis Kārkluvāls. Zemkopis, 15.01.1903., 36. lpp.; Gruzniņa I. Fricis Kārkluvāls un “Dienas Lapa” 1894. gadā. Grām.: Raiņa gadagrāmata 1989. Rīga: Liesma, 1989, 53.–58. lpp.

³² Plašāk sk.: Gruzniņa I. 1989, 51.–84. lpp.

³³ Priekšvārds. Baltijas Tiesu kalendārs 1898. gadam. Vadonis amata vīriem un katram, kam ar tiesām darīšanas. Pirmais gadagrāmats. Sast. F. Kārkluvāls. Apgādājis Skujenieku Jēkabs. [B. v.: b. i.], 1. lpp.

³⁴ Ibid.

Viņš norāda, ka, sastādot kalendāru, ir centies “savienot teorētisko ar praktisko pusi, kurām kā vienlīdzīgām māsām jāiet roku rokā”, taču rezultātā tomēr lielāka vieta ir atvēlēta “pratiskai pusei, tādēļ, ka tai dzīvē lielāks svars”.³⁵

Aplūkojot piecus “BTK” laidienus, kas iznāk Kārkluvalka vadībā,³⁶ redzam, ka centieni savienot praksi un teoriju ir bijuši veiksmīgi, turklāt kalendārs pakāpeniski ieguvis “juridiskas gada grāmatas nokrāsu”.³⁷

Visos kalendāros sākumā ievietota tipiska “kalendāra” informācija, kam seko tiesību sadaļa “Juridisku rakstu krājums” (vēlākos gados – “Raksti iz tiesību zinātnes”), kas atkal iedalīta – zinātniskā, praktiskā un sīkumu nodaļa.

Kalendāra pirmajā gadā nozīmīgākais raksts ir publikācija “Īss pārskats par tiesību zinātņi”,³⁸ kurā, iespējams, pirmo reizi latviešu valodā skaidroti tiesību zinātnes un tiesību jēdzieni: “Tiesības zinātne (jurisprudencija) pieder pie visvarīgākām dzīvē nepieciešami vajadzīgām un visvairāk sarežģītām zinātnēm. [...] tiesības zinātne mums māca pazīt un sargāt savas tiesības, bez kurām cilvēks vairs nava cilvēks.” Kārkluvalks nošķir morāles normas (“Vispirmās tiesības un taisnības jūtas ierakstītas mūsu zināmā sirdī, kura dod mums tikumības likumus”) un tiesību normas (“valstij jeb nokārtotai cilvēku sabiedrībai vajadzēja stingrāku, ārīgi redzamu bausli, kuru izpildīt var piespiest”), uzskaita tiesību avotus (paradumu tiesības, kas “izceļas iz pašas tautas klēpja”, “dabas jeb prāta” tiesības un “pastāvošās (pozitīvās) tiesības”), skaidro privāto, publisko un starptautisko tiesību jēdzienus un apakšnozares, kā arī aplūko tiesību vēstures un tiesību filozofijas (“prātniecības”) lomu: “tikai no pagātnes varam pazīt tagadni un tādēļ kādas tiesības vai likuma mērķi un nozīmi varam tikai tad pilnīgi saprast, kad ejam atpakaļ uz viņu vēsturisko celšanos un attīstīšanos”. Pirmā kalendāra zinātniskajā sadaļā uzmanību piesaista arī latviski tulkoto likumu saraksts (“Tiesību rakstniecība (literatūra) latviešu valodā”), tiesību vēstures pārskats (“Svarīgi notikumi Baltijas guberņās sevišķi”³⁹) un juridiska satura rakstu bibliogrāfija (“Juridiski raksti latv. laikrakstos 1896/7. g.”⁴⁰) u. c. Praktiskā sadaļa veltīta prāvošanās kārtībai miertiesās un zemnieku tiesās, sniegts pārskats par citām tiesu instancēm u. c. “Sīkumu nodaļā” ievietoti apskati par interesantām tiesu prāvām, nolēmumiem, Senāta spriedumiem un izskaidrojumiem u. c.

Nākamajos “BTK” papildus atrodami arī juridisku terminu skaidrojumi (ar norādēm uz likumiem, kuros tie minēti, un terminu analogiem krievu valodā), dažādu tiesas rakstu paraugi (galvenokārt krievu valodā), pārskati par atlīdzību tiesu varas amatpersonām (pristaviem, notāriem, advokātiem, tulkiem), atbildes uz lasītāju iesūtītiem jautājumiem, juristu dzīves apraksti, nekrologi u. c. Vairākas “BTK” publikācijas iezīmē dažādu tiesību nozaru pirmo atspoguļojumu latviešu valodā: J. Kļaviņa raksti “Taisnība – vispārīgas labklājības pamats” (Nr. 3.), “Par privāt jeb civiltiesībām” (Nr. 4), “Likuma piemērošana attiecoties uz

³⁵ Priekšvārds. Baltijas Tiesu kalendārs 1898. gadam. Vadonis amata vīriem un katram, kam ar tiesām darīšanas. Pirmais gadagājums. Sast. F. Kārkluvalks. Apgādājis Skujenieku Jēkabs. [B. v.: b. i.], 1. lpp.

³⁶ Fricis Kārkluvalks sastāda “BTK” 1898., 1900., 1901., 1902. un 1903. gadam. 1899. gadā kalendārs neiznāca. “BTK” pēc F. Kārkluvalka nāves iznāk vēl arī 1907., 1908. un 1909. gadā.

³⁷ Kārkluvalks F. Ievadam. Baltijas Tiesu kalendārs 1901. Rīgā un Aizputē: V. Altenberga apgādībā, 1900, 1.–2. lpp.

³⁸ Īss pārskats par tiesības zinātņi. Baltijas Tiesu kalendārs 1898. gadam. Vadonis amata vīriem un katram, kam ar tiesām darīšanas. Pirmais gadagājums. Sast. F. Kārkluvalks. Apgādājis Skujenieku Jēkabs. [B. v.: b. i.], 3.–7. lpp.

³⁹ Ibid., 10.–15. lpp.

⁴⁰ Ibid., 36.–38. lpp.

laiku un vietu” (Nr. 4), “Likumu iztulkošana” (Nr. 4), advokāta V. Zāmuēla “Ūdeņi un krasts” (Nr. 4), apgabaltiesas ierēdņa A. Dāvida ”Kādi vārdi par dokumentiem un to viltošanu” (Nr. 4) u. c.

Secinājumi

1. 19. gadsimta otrajā pusē latviešu tauta īstenoja kultūras un ekonomisku izrāvieni. Tas izpaudās arī kā juridiskās kultūras sasniegumi – gan iesaiste tiesību praksē (darījumu slēgšana, pagastu pārvalde, tiesas spriešana), gan latviešu valodā tulkoti likumi, juridiskās terminoloģijas izveide, publikācijas presē.
2. Juridisko kultūru šai laikā veicināja pirmie latvieši ar juridisko izglītību, taču viņu pulkam jāpievieno arī autodidakts Māteru Juris.
3. Pirmie latviešu juridiskās preses izdevumi ir daļa no juridiskās kultūras uzplaukuma 19. gadsimta nogalē.
4. Gan latviešu juridiskā prese, gan juridiski raksti citur latviešu presē sniedz praktiskus skaidrojumus un izglīto lasītāju, kas nav ieguvis juridisku izglītību. Akadēmiska līmeņa diskusija latviešu valodā šai laikā vēl nav iespējama, jo trūkst galvenā priekšnosacījuma – nacionālas tiesību zinātnes, kas savukārt var attīstīties tikai tad, kad rodas augstskola, kurā studijas notiek latviešu valodā.